

**ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՑԱԿԱՆ ԲՈՒՍԱՆՈՒՆԵՐԻ
ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ Ա. ԱՄԱՄԻԱՅՈՒ ԲԺՇԿԱՐԱՆՆԵՐՈՒՄ**

Թաղևոսյան Հասմիկ

բանասիրական գիտությունների թեկնածու,
ՀՀ ԳԱԱ լեզվի Հ. Աճառյանի անվան ինստիտուտ,
ավագ գիտաշխատող.
hasmiktadevosyan333@gmail.com
DOI: 10.54503/978-9939-970-07-3-135

Բանալի բառեր. միջնադարյան բժշկարան, Ամիրդովլաթ Ամասիացի, միջին հայերեն, բառակապակցական տերմին, դեղաբանական բառ, բուսանուն, համադրական բառ

Միջնադարյան բժշկարաններում փոխառյալ և նորաստեղծ *բառ-տերմինների* կողքին զգալի թիվ են կազմում նաև կայուն *բառակապակցություններով արտահայտված բաղադրյալ տերմինները*: Վերջիններս, թեև տերմինի հասկացության իմաստն արտահայտում են նկարագրորեն, սակայն կարևորվում են օտար տերմինի հայերեն համարժեքը տալու տեսանկյունից, բացի այդ՝ դրանք մատնացույց են անում նաև հայկական բժշկական տերմինների կազմավորման ուղին, մասնավորապես բառակապակցությունից անցումը իսկական բարդության, ինչպես օրինակ՝ աղվեսի ցավ-աղվեսացավ, *արծվու ճանկ-արծվաճանկ, ըղտու փուշ – ուտափուշ, ծովու խոտ- ծովախոտ*, կատվի խոտ – *կատվախոտ, հացի դեղ-հացադեղ ճակատին* ոսկր - ճակատոսկր, *մկան ականջ-մկնականջ, ողնաշարի ուղեղ – ողնուղեղ, ստամոքսի բերան- ստամոքսաբերան և այլն*:

Միջնադարյան բժշկարաններում կիրառված բառակապակցական տերմիններից շատերը թեև չամրագրվեցին իբրև բժշկական տերմիններ, բայց երևույթի բացատրությամբ իրենց հերթին նպաստեցին հետազայում տվյալ հասկացություններին համարժեք տերմին ստեղծելու գործին²: Այս տեսանկյունից արժեքավոր կարող է լինել նաև միջին հայերենի շրջանում կիրառված բառակապակցական տերմինների լեզվական քննությունը:

Միջին հայերենի երկրորդ շրջանում՝ 15-րդ դարում, բառակապակցական տերմինների առատ կիրառությամբ հատկապես առանձնանում են հայ մեծ բժշկապետ Ամիրդովլաթ Ամասիացու երկու տպագիր բժշկական աշխատությունները՝

¹ Տե՛ս Ս. Վարդանյան, Հայաստանի բժշկության պատմություն. հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը, Ե., 2000, էջ 180:

² Հերացու և Աբուսայիդի կիրառած բառակապակցական տերմինների մասին տե՛ս Հ. Թաղևոսյան, Կազմախոսական նորաստեղծ բժշկական տերմինները 12-րդ դարի բժշկարաններում (Մ. Հերացի, Աբուսայիդ), «Հայագիտության հարցեր», N 3 (12), Ե., 2017, էջ 132-141:

«Օգուտ բժշկութեան»³ (1466-1469) բժշկարանը և «Անգիտաց անպէտ»⁴ (1478-1482) բժշկական բառարանը, որտեղ հեղինակը տվել է հին և միջնադարյան բժշկագիտությանը հայտնի գրեթե բոլոր բուսական, կենդանական և հանքային ծագում ունեցող 3754 անուն դեղանյութերի նկարագիրը, նրանց տարբեր զուգորդումների, բուժման միջոցների պատրաստման եղանակներն ու օգտագործման ձևերը, անդրադարձել է նաև՝ հանքային ջրերով բուժման, նույնիսկ՝ տեղային անզգայնացման հարցերին:

«Օգուտ բժշկութեան»-ը, մյուս բժշկարաններից տարբերվելով իր լայն ընդգրկվածությամբ, զգալի թվով նոր կազմախոսական, բժշկական բառերի ու բուսանունների աղբյուր է: Իսկ «Անգիտաց անպէտ» բժշկական բառարանը, ինչպես Հ. Ամալյանն է նշում. «իր ծավալով և գիտական արժեքով խոշորագույն երևույթ է ոչ միայն հայ, այլև ընդհանրապես միջնադարի բժշկական գրականության մեջ»:⁵ Դեղաբանական բառերը Ամասիացին ներկայացնում է օտար, հիմնականում արաբերեն գլխաբառերով, այնուհետև տալիս է տվյալ բույսի կամ դեղանվան հայերեն, հունարեն, լատիներեն, ֆրանսերեն, պարսկերեն ու թուրքերեն տարբերակները:

Հոդվածում անդրադառնում ենք Ա. Ամասիացու բժշկարաններում վկայված բուսանուն մատնանշող հայերենակազմ այն բառակապակցություններին (դրանք բազմաթիվ են), որոնք չեն կիրառվել ավելի վաղ ստեղծված բժշկարաններում (ՄՀԲ-ում բերվում են Ամասիացու վկայմամբ), կամ հանդիպում են համադրական ձևով: Ուշագրավ է, որ Ամասիացին, չնայած մինչ այդ գործածվող համադրական ձևերին, հաճախ նախապատվությունը տվել է բառակապակցական ձևերին՝ այդպիսով փորձելով ոչ միայն ավելի մատչելի ներկայացնել այս կամ այն բույսի իր բացատրությունները, այլև տալ օտար բուսանուն-տերմինի հայերեն համարժեքը: Հաճախ նա դա արել է օտար (հիմնականում արաբերեն, պարսկերեն կամ թուրքերեն) բառը բառացի թարգմանելու ճանապարհով:

Հին և միջնադարյան բժշկարաններում որպես դեղանյութեր հիմնականում հիշատակվել են բույսերը: Բուսանունները միջնադարում արաբերենից թարգմանված աշխատություններում դիտվել են որպես բժշկական տերմիններ և քանի որ «...օտար բնագրերում հանդիպող դեղանունների զգալի մասի համար համարժեք բառեր չկային՝ համապատասխան բույսերի Հայաստանում չլինելու պատճառով, կամ եթե կային առանձին տեղերում, թերևս անծանոթ էին հայ թարգմանիչներին:

³Ամիրդովլաթ Ամասիացի, Օգուտ բժշկութեան (այսուհետև՝ փակագծերում ՕԲ), Ե., 1940:

⁴ Ամիրդովլաթ Ամասիացի, Անգիտաց Անպէտ կամ բառարան բժշկական նիւթոց, (այսուհետև՝ փակագծերում ԱԱ), Վիեննա, 1926:

⁵ Տե՛ս Հ. Ամալյան, Միջնադարյան Հայաստանի բառարանագրական հուշարձանները, Ե., 1971, էջ 14:

⁶ Ռ. Ղազարյան, Հ. Ավետիսյան, Միջին հայերենի բառարան (այսուհետև՝ ՄՀԲ), Ե., 2009:

Ուստի բույսերի անունները մեզ մոտ պարզապես փոխ էին առնվում, իսկ մայրենի լեզվում եղած բուսանուններից գործածվում էին ամենուրեք միայն հայտնի անունները, ինչպես՝ ցորեն, եղեգ, եղինջ, նուշ, ոսպ, խոաղող, նուռ, խնձոր, տանձ, վարդ, ձնծաղիկ, կորեկ և այլն»։ Ահա թե ինչու միջնադարյան բժշկական տերմինաբանության մեջ փոխառյալ տերմինները մեծ մասամբ դեղաբանությանն են վերաբերում, մասնավորապես դեղաբույսերին⁷։ Այս առումով անգնատատելի է Ամասիացու կատարած աշխատանքը. փորձել է տալ փոխառյալ բուսանունների՝ մինչ իր ժամանակը կիրառված ու չկիրառված հայերեն համարժեքները։ Ամասիացու գործածած բառակապակցական բուսանունները (քննվել է 200 տերմին) հիմնականում երկբաղբիջ են՝ կազմված որոշիչ-որոշյալ և հատկացուցիչ-հատկացյալ հարաբերությամբ։

Ա. **Հատկացուցիչ-հատկացյալ հարաբերությամբ կազմված բուսանունները** ներկայացնում ենք երեք խմբով.

1. **Կենդանիների անուններով բաղադրված բուսանուններ**, որոնք կիրառվածների մեջ զգալի թիվ (կեսից ավելին) են կազմում։ Վերջիններս կարելի է դասակարգել հետևյալ խմբերի.

ա. *կենդանանուն + կազմախոսական՝ աչք, ականջ, ազի, գլուխ, ոտք, ճանկ, լեզու և այլ գոյականներով ձևավորված բուսանուններ*, որոնց հիմքում ընկած է տվյալ բույսի և կենդանու մարմնամասի նմանությունը, ինչպես՝ **ազրավի ոտք // ճանկ** – խաչածաղկավոր բույս, ազրավաթաթ, (ԱԱ 29,165), **աղվեսի ձուք** «խոլորձ» (ԱԱ 44), **առջու աչք** (ԱԱ 394, չկա ՄՀԲ), **արջու ականջ** «գարնանածաղիկ բույս» (ԱԱ 71, չկա ՄՀԲ), **արծվու ճանկ** «բազմոտիկազգի բույս, արծվապտեր» (ԱԱ 90, 533), **դիւռու ձար** «դիվաձար, ձարխոտ», (ՕԲ 281, ԱԱ 121), **եզի աչք** «եզնակն» (ԱԱ 32, 455), **եզին ազի** «խոնդատ» (ԱԱ 133), **ըղտու լեզու** «եղեսպակ» (ԱԱ 36), **լապրստրկի ականջ** «շնալեզու» (ԱԱԱԱ 31), **կատուի ճանկ** «գորտնուկազգի բույս, հրանունկ» (ԱԱ 593), **կովու աչք** «սալոր» (ԱԱ 394), **կորու ազի** «թիթեռնածաղկավոր բույս, կարիճատուտ» (ԱԱ 148, չկա ՄՀԲ), **հորթու քիթ** «խլածաղկազգի բույս, շանբերան, եղանցուկ» (ԱԱ 59), **ձագու լեզու** (ՕԲ 403, ԱԱ 41, 198) **// ճնճղկի լեզու** «հացի ծառի սերմ» (ԱԱ 198), **ձիու ազի** «ձիաձետ» (ԱԱ 277) **մկան ականջ** «անմոռուկ, մկնականջ» (ԱԱ 30), **շան ազի** «հացազգի բույս. շնագի» (ԱԱ 439), **շան լեզու** «գաղտրիկազգի բույս, շնալեզու. (ԱԱ 198), **պախրու ազի** «խոնդատ, եզան ազի» (ԱԱ 483), **պախրու ականջ** «եզան լեզվի մի տեսակ» (ԱԱ 198, չկա ՄՀԲ), **սագու ոտք** «սագաթաթ, սագախոտ, թելուկ» (ԱԱ 496, չկա ՄՀԲ), **փեղի ականջ** «բեզունազգի բույս, փղականջ» (ԱԱ 203), **օձի գլուխ** «իժախոտ» (ԱԱ 41, 69)։

⁷ Հ. Ամալյան, Հայ միջնադարյան բառարանագրությունը, Ե., 2007, էջ 91։

⁸ Նշվ. աշխ. էջ 92։

բ. *կենդանանուն+բուսանուն կապակցությամբ ձևավորված բուսանուններ*, որոնց հիմքում ընկած է տվյալ բույսերի՝ իրենց օգտակար կամ վնասակար հատկանիշներով այս կամ այն կենդանուն նման լինելու կամ տվյալ կենդանու սիրելին լինելու հանգամանքը. այդպիսիք են՝ *արջու ընկույզ* «փսխրնկույզ, ործրնկույզ, ճարճրուկ» (ԱԱ 75), *արջու խաղող* «հավամրգազգի բույս, արջախաղող» (ԱԱ 383), *առջի վարդ* «քաջվարդ» (ԱԱ 70), *ըղտու խնձոր* «երնջան» (ԱԱ 304, չկա ՄՀԲ), *ըղտու փուշ* «ուղտափուշ», (ԱԱ 438), *իշու խիար* «կատաղի վարունգ» (ԱԱ 54), *իշու մառու* «կաթնբեկ» (ԱԱ 173), *իշու վարդ* «եզնակն» *telekia* (ԱԱ 545), *խոզի ծաղիկ* (ԱԱ 341, չկա ՄՀԲ), *խոզի փուշ* «թիրթեռնածաղկավորների ընտանիքին պատկանող բույս՝ «խոզափուշ» (ԱԱ 54), *ծիծոնկի խոտ* // *ծիծոնկի դեղ* «կանթեղախոտը» (ՕԲ 5, ԱԱ 396), *կաքավու արօտ* «գառնադմակիկ» (ԱԱ 233), *ձկան ածուենի* «ջրոսպ, գորտնբուղ» (ԱԱ 278), *մկան սոխ* «շուշանազգի բույս՝ մկնասոխ, բծիծ» (ԱԱ 582), *շան գանձապիլ* «մատիտեղազգի բույս՝ հովվի բիր» (ԱԱ 138), *շան մանուշակ* «վայրի մանուշակ» (ԱԱ 416) բուսանունները:

Այս խմբում ուշագրավ են *այգու գայլ* կամ *այգու գայլխոտ* բուսանունները, (քշուշ, արաբ. *kušut*) (ԱԱ 599), որոնք Ամասիացին գործածում է հենց «գայլխոտ» իմաստով:

գ. *Բույսեր, որոնք կիրառվում են տվյալ կենդանուն վնասելու կամ ոչնչացնելու նպատակով* և անվանումը հուշում է այդ մասին. *գայլ ըսպաննող* «շուշանազգի բույս. կեղծ դանձլամեր» // սպիտակ խաբբախ (ԱԱ 211), *լուի դեղ* (թույն իմաստով) «լվադեղ» (ԱԱ 294, չկա ՄՀԲ), *ձկան մահարար* «խլածաղկազգի բույս, խորնդատ» (ԱԱ 277) կամ *ձկան սպաննող* (ԱԱ 347). *ձուկ հարբեցնող* «լուսնասերմնի (ԱԱ 348), *մեղուին սպանող* «հարսնամատազգի բույս, կոկոռ, նունուֆար» (ԱԱ 284), *շուն սպանող* «շնամեռուկ, շան մահարար» (ԱԱ 224):

Այս խմբում ընդգրկել ենք նաև օձի ծառ, սրան հոմանիշ *օձի սխտոր* «բոգ» (ԱԱ 97) և *օձի փայտ* «օձափայտ» (ԱԱ 390) բուսանունները. տվյալ բույսերը կիրառվում են օձին վնասելու և նրա գործողությունները կանխելու համար:

Նշվածներից թերևս կարելի է առանձնացնել *կատղած շան դեղ* եռաբաղադրիչ բուսանունը, որը կիրառվել է վառվռուկ բուսանվան համար՝ իբրև արաբերեն *հաշիշ ըլ քալպ -ի* հայերեն թարգմանություն (ԱԱ 26). դեղաբույսը կիրառվում է ոչ թե շան, այլ շան կծածից տուժած մարդու համար:

Կենդանանուններով բաղադրված բուսանունների պարագայում պետք է նկատենք, որ միննույն բույսը երբեմն կարող է արտահայտվել տարբեր կենդանանուններով: Այդպես են ներկայացնում նաև Հայբուսակը⁹, Միջին հայերենի բառա-

⁹ Ղ. Ալիշան, Հայբուսակ կամ հայկական բուսաբառություն, Վենետիկ-Ս. Ղազար, 1895

րանը, Բուսանունների բառարանը¹⁰: Այսպես օրինակ՝ *ձիաձետ* բույսի համար գործածվում են *դիվու ձար*, *ձիու ազի*, իսկ *խոնդատի* համար՝ *եզան ազի*, *պախրու ազի*, *ձկան մահարար* կամ *ձկան սպանող*, եզնակնի համար՝ *եզին աչք*, *իշու վարդ*, *շնալեզվի* համար՝ *շան լեզու*, *լապստակի ականջ* (գառնալեզու) և այլն: Այստեղ դեր է խաղացել միևնույն բուսանունը տարբեր լեզուներից թարգմանելու հանգամանքը: Ամասիացին օտար բուսանունները ներկայացնելիս նշում է, թե որ լեզվից է թարգմանել: Ալիշանը առանձին բառահոդվածներում անդրադառնում է այդ պատճառով առաջացած շփոթին:

2. Ընդհանրական բույս մատնանշող խոտ, տակ, ծաղիկ, ծառ, դեղ, փայտ գոյականներով բաղադրված բուսանուններ. *ապիկու խոտ* «եղինջազգի բույս. կովինջ» (ԱԱ 255, 69), *երընձայի տակ* «ջնդիանայ, բոգ» (ԱԱ 132), *ըղնկան խոտ* «բարդաձաղկավոր բույս, ճուռակախոտ» (ԱԱ 150), *ծովի խոտ* «ծովասեզ» (ԱԱ 231), *կելինճիկի ծաղիկ* (թրք.geleincik) «ինքնացան կակաչ» (ԱԱ 178), *կտրկոյ տակ* «աղուեսաձուփ» (ԱԱ 236), *հազի դեղ* «տատրակ» (ԱԱ 613), *հացի դեղ / հաց ուզող* «հովանոցավոր բույս, հացադեղ» (ԱԱ 402), *հացի փայտ* «ձիթենազգի ծառ, հացենի» (ԱԱ 198), *հովվի գավազան* «մատիտեղ» (ԱԱ 276) (ՄՀՋՄ¹¹-ում՝ հովուի բիր) // *հովիւի փող* «հովվափող» (ԱԱ 263), *ձենաստաղոյ տակ* «վարդազգի բույս, երեսնակ» (ԱԱ 278), *մեռնի ծառ* «բալասանածառ» (ԱԱ 104), *ունծի խոտ* «գորտնուկազգի բույս» (ԱԱ 205), *փալանտուզի խոտ* «էշի փալանի մեջ լցվող խոտ» (ՕԲ 226) և այլն:

Այս խմբում առանձնացրել ենք եռաբաղադրիչ 4 բուսանուն, որոնք, ամենայն հավանականությամբ՝ նկատի ունենալով վերջիններիս բուժական գորույթունը, իմաստունների անվամբ են կոչված. *Աղէկսանդր թագավորին ծառ* (ԱԱ 507, չկա ՄՀԲ), *Սողոմոն իմաստնաց ծառ* բուսանունները կիրառվել են արաբերեն միևնույն *էսպրուհ* «մորմազգի բույս, մանրագոր» (ԱԱ 506) բույսի համար, *Սուրբ Գրիգորի ծառ* «շրթնածաղկավոր բույս, խնկողկուզակ» (ԱԱ 540), *Դավիթ մարգարեի մեղր* «բուսական խեժ» (ԱԱ 35):

3. Կոնկրետ բույերի ենթատեսակներ նշանակող բուսանուններ, որոնք ձևավորվել են տեղ ցույց տվող գոյական + բուսատեսակ բաղադրիչներով. *ածուենոյ եղդդակ* «եղերդ սովորական» (ԱԱ 218), *ածուոյի հումազ* «մատիտեղազգի բույս՝ ավելուկ սովորական» (ԱԱ 243), *ածուոց քարոս* «հովանոցավոր բույս, կարոս մշակովի» (ԱԱ 471), *գետնի աստղ* «տորոնազգի միամյա կամ բազմամյա բույս՝ գետնաստղ» (ԱԱ 114), *գետնի քառան* «անանուխ, դադձ» (ԱԱ 114), *գետնի խնծոր* «երիցուկ, պապունաձ» (ԱԱ 102), *գետնի ձար* «բազմոտիկազգի բույս՝ դիվաձար»

¹⁰ Ռ. Ղազարյան, Բուսանունների հայերեն-լատիներեն-ռուսերեն-անգլերեն-ֆրանսերեն-գերմաներեն բառարան, Ե., 1981:

¹¹ Մ. Հերացի, Ջերմանց միթարութին, Վենետիկ, 1832, էջ 45:

(*adiantum* ԱԱ 114) **գետնի փիճի** «շրթնածաղկավոր բույս՝ լերդախոտ» (ԱԱ 594), **գողեց ճանկ** «աղավնիճազգի թուփ՝ արքահամամածառ» (ԱԱ 116), **գորտընբուրթ ծովի** «կարապածաղիկ» (ԱԱ 116), **լեռան գինձ** «վայրի համեմ» (ԱԱ 546), **լեռան թուզ** (ԱԱ 213, չկա ՄՀԲ), **լեռան սագապ** «հվնբ. վայրի սագապ», (ԱԱ 516, չկա ՄՀԲ), **լեռան քաքանած** «վայրի հարսնախոտ՝ ֆիզալիս» (ԱԱ 294, չկա ՄՀԲ), **ծովու ժանկ** «թելուկազգի բույս. թալ» (ԱԱ 373), **ծերոց գավազան մեծ** «կուսածաղիկ» (ԱԱ 308), **ծերոց դաղձ** «դիվասանդ» (ԱԱ 358), **ծովու խաշխաշ** «թխակակաչ» (ԱԱ 214), **կոկճայ ծառի** «փոկածաղկազգի բույս՝ ճագում» (ԱԱ 235), **ջրի գորտնբուրդ** «ջրոսպ փոքր» (ԱԱ 505), **ջրի դաղձ** «ջրանանուխ» (ԱԱ 245), **ջրի չքնտուր** «շերեփուկախոտ» (ԱԱ 320), **ջրի պղպեղ** «ջրապղպեղ» (ԱԱ 618), **ջրի քարոս** «ջրակարոս» (ԱԱ 308), **ջրհորի գինձ** «դիվաձար» (ԱԱ 486), **տրախտի հալիլայ //տրախտի տաղ** «մելիազգի բույս թունավոր կեռասանման պտուղներով՝ ազատրախտ» (ԱԱ 77):

Բ. Որոշիչ-որոշյալ հարաբերությամբ կիրառված բուսանունները ըստ բուսատեսակի հիմնական տարբերակիչ հատկանիշի կարելի է դասակարգել 3 հիմնական խմբերի.

1. **գունային հատկանիշով բնորոշվող բուսատեսակի անվանումներ. դեղին ծաղիկ** «ձագախոտ» (ԱԱ 94), **դեղին սուսան** «գեղորաշուշան» (ԱԱ 29), **կարիր մամիսա** «թխակակաչ» (ԱԱ 90), **կարմիր սուսամ** «կարմիր քնջութ» (ԱԱ 571), **կարմիր տակ** «ճակնդեղ» (ԱԱ 254), **կարմրուկ ցորեն** «հաճար» (ԱԱ 220), **սպիտակ այգի** «դդմազգի բույս, լոշտակ սպիտակ» (ԱԱ 608), **սպիտակ խարդալ** (ԱԱ 328) // **սպիտակ մանանեխ // մանանեխ** «խաչածաղկավոր բույս՝ մանանեխ սպիտակ» (ԱԱ 75, 167), **սպիտակ հարֆ** (ԱԱ 204, չկա ՄՀԲ), **սպիտակ դուստ** // **սպիտակ սուսանի տակ** (ԱԱ 77, չկա ՄՀԲ), **սպիտակ սուսան** (ԱԱ 377, 726 չկա ՄՀԲ), **սպիտակ վրացի կոճ** «շուշանազգի բույս՝ կեղծ դանձլամեր» (ԱԱ 212), **սպիտակ տուղտ** «իշակաթնուկազգի բույս՝ կմշտրուկ, հալպուպ» (ԱԱ 248), **սպիտակ պահման** «ճումճում» (ԱԱ 198, չկա ՄՀԲ), **սպիտակ պղպեղ** (ԱԱ 418, չկա ՄՀԲ), **սեւ այգի** «դդմազգի բույս, լոշտակ երկտուն» (ԱԱ 608), **սեւ գնդիկ** «արջնդեղ, սոնիճ» (ԱԱ 240), **սեւ չաման** (ԱԱ 527), **սպիտակ մարմահուզ** (ԱԱ 351, չկա ՄՀԲ), **սպիտակ մարվ** (ԱԱ 138, չկա ՄՀԲ), **սպիտակ մազարիռն** (ԱԱ 346, չկա ՄՀԲ):

2. **տարածքային հատկանիշով (կոնկրետ վայրում աճող) բնորոշվող բուսատեսակի անվանումներ. հնդի կանափ** (ԱԱ 295) «շնամեռուկազգի բույս, շնամեռուկ, հնդկականեփ», **հնդի չաման**

(ԱԱ 272) «մեխակազգի բույս. արջնդեղ», **սև գնդիկ, սոնիճ», հնտի ֆնդուխ** «արմավենազգիների ազգին պատկանող արեկնի ծառի պտուղը, փուփիլե», **հնդի ֆնտուխ** (ԱԱ 85), **հոռմի սպանախ** (ԱԱ 289) // **հոռմցի սպանախ** թելուկազգի բույս, թալ» (ԱԱ 467), **հոռմցի ըրզիան** «հովանոցավոր բույս, անիսոն» (ԱԱ 62), **հոռմցի ընկուզ** «ընկույզ, արքայակաղին» (ԱԱ 98), **հոռմցի ձուլթ** «աղտորազգի բույս, մազ-

տաքե» (ԱԱ 353), *հոռնցի չաման* «թիթեռնաձաղկավոր բույս՝ հոռոմ-չաման» (ԱԱ 590), *հոռնցի սնպուլ* «հացազգի բույս, փայլասենի» (ԱԱ 276 հոռոմ սնպուլ ԳՎ 192), *հոռնցի տատի* «սրոհունդ, արևքունրիկ» (ԱԱ 268), *հոռնցի ցորեն* «կարմրավուն ցորեն» (ԱԱ 220), *դպտի բակլա* «հարսնամատաղզիներինտանիքի բույս, լոտոս» (ԱԱ 322), *սարվ թուրքիստանի* «ժովանոցավոր բույս, անճիտան, զարնապ» (ԱԱ 492, չկա ՄՀԲ), *օշինտր հոռնցի* «Բարդաձաղկավոր բազմամյա բույս, ափսինթ» (ԱԱ 519):

Այս խմբում ենք դրել նաև *վայրի* ածականով ձևավորված բուսանունները, որոնք որոշիչ-որոշյալ հարաբերությամբ ձևավորված բուսանունների գերակշիռ մասն են կազմում (54 բառակապակցություն). *վայրի ազարիոն* «դիվաճանկ» (ԱԱ 312), *վայրի ազոխ* «թանձրատերևազգի բույս, թանթոնիկ» (ԱԱ 64), *վայրի անուխ* «վայրի անանուխ» (ՕԲ 421), *վայրի գինձ* «վայրի համեմ» (ԱԱ 453), *վայրի եղերդակ* «խիժաճարճատուկ», (ԱԱ 218), *վայրի խաշխաշ* «պապլաս» (ԱԱ 446), *վայրի հազար* «եղերդ» (ԱԱ 271), *վայրի նռան ծաղիկ* «ճուլինար» (ԱԱ 334), *վայրի պատնջան* (ԱԱ 392), *վայրի սազապ* «սպանդ» (ԱԱ 146), *վայրի սխտոր* «լերդախոտ» (ԱԱ 83), *վայրի ստեպդին* «գազար» (ԱԱ 312), *վայրի տուղտ* «Բադրջուկ» (ԱԱ 385), *վայրի տունկ* «վայրի խաղող» (ԱԱ 78), *վայրի տուղտ* «Բադրջուկ» (ԱԱ 385), *վայրի քանկար* «արտիճուկի» (ԱԱ 270), *վայրի քարալիայ* «դաշտակոտեմ» (ԱԱ 314), *վայրի ֆուրանաճ* «լերդախոտ լեռնային» (ԱԱ 282) և այլն:

Նկատենք, որ միևնույն բուսատեսակը հանդիպում է ն՝ արաբերեն և՝ հայերեն տարբերակներով, ինպես՝ վայրի սիլխ (ԱԱ 266)-վայրի ճակնդեղ (ԱԱ 459), *վայրի քասնի* (ԱԱ 216)- *վայրի եղրդակ* (ԱԱ 218), *վայրի խաթմի* (ԱԱ 385)- *վայրի տուղտ* (ԱԱԱԱ 385) և այլն:

3. Որակային հատկանիշով բնորոշվող բուսանուններ.

զիշահոտ վարդ // հոտվարդ «վարդազգի բույս. Անդուն» (ԱԱ 56) *զրևանդ բուր* «զրվանդազգի բույս՝ երկար զրևանդ» (ՕԲ 278, ԱԱ 316) (ԱԱ 294), *լեղի կալզուպան* «գաղտրիկազգիների ընտանիքին պատկանող բույս՝ շիխիար» շնկիար (ԱԱ 432, չկա ՄՀԲ), *կոկոռ ծաղիկ* «նիլուֆա». (ԱԱ 235), *կոճ պղպեղ* «խմբիր» (ԱԱԱԱ 138), *յերկան զրեւանդ* «զրվանդազգի բույս, զրվանդ, սղանգ» (ՕԲ 368, ԱԱ 86), *յերկան պղպեղ* «մորմազգի բույս, սև պղպեղ» (ԱԱ 118), *շաւառ եղեզն* «նվիկազգի բույս, խնկեղեզ» (ԱԱ 291), *շուշան ծաղիկ* «հարսնամատ սպիտակ» (ԱԱ 437), *ոսկի եղեզ* «զնարբուկազգի բույս, տմնտաշ, ոսկեղեզ» (ԱԱ 202):

Այս խմբում առանձնացրել ենք նաև դարձվածքային արժեք ունեցող 5 ուշագրավ բառակապակցական հետևյալ բուսանունները.

անիծած ծաղիկ «երեսնակ» (ԱԱ 62), *յիմար թուզ* «ժանտաթուզ» (ԱԱ 326), *շնահաւոր խոտ* «աղավնիճ» (բարեգուշակ, հաջողակ ԱԱ 30),

պտուկ կոտրուկ «կուժկոտրուկ» (ԱԱ 425), **տղա ձգող** «գաղտրիկազգի բույս՝ իշխոտոտ» (ԱԱ 84):

Ամփոփելով կարող ենք ասել, որ Ամասիացու բժշկարաններում կիրառված մոտ 200 բառակապակցական բուսանունները կարևորվում են օտար տերմինների հայերեն համարժեքը ներկայացնելու, ինչպես նաև՝ միջին հայերենի լեզվափոխում բժշկական տերմինաբանության զարգացումը մատնանշելու առումով: Քննված բառակապակցական բուսանունների մոտ 10%-ը տեղ չի գտել ՄՀԲ-ում, իսկ առավել գործածականների մի մասը արդի հայերենի բառապաշարում ամրագրվել է համադրական բարդության ձևով, ինչպես՝ *ազոավաճանկ, արծվաճանկ, արջընկույզ, գետնախնձոր, լվադեղ, խոզափուշ, ծիծեռնախոտ, ծովախոտ, կատվաճանկ, կոճապղպեղ, հացադեղ, ձագալեզու, ձիագի, հացադեղ, հովվափող, մկնականջ, մկնաստի, շնագի, շնալեզու, պտուկկոտրուկ, ջրակարոս, ջրապղպեղ, ուղտափուշ, օձախոտոր* և այլն:

Татевосян Асмик - Использование названия растений, выраженные словосочетаниями в медицинских книгах А. Амасиаци. - В статье рассматриваются названия растений, образованные словосочетанием, которые использовались в двух печатных медицинских трудах великого армянского врача 15-ого века Амирдовлата Амасиаци. Эти труды - лечебник "Полезьа медицины" (1466-1469) и словарь лекарственных веществ "Ненужное для неучей" (1478-1482), где автор дал описание практически всех лекарственных веществ, известных античной и средневековой медицине (растительного, животного, минерального происхождения). В результате исследования выяснилось, что названия растений в основном двухкомпонентны, состоят из определяемо-определенной и атрибут-определенной связи. Эти словосочетания выражают значение термина описательно, но важны с точки зрения представления армянских эквивалентов иностранных терминов, а также указания на развитие медицинской терминологии в период среднеармянского языка. Около 10% исследованных названий растений не были включены в "Словарь среднеармянского языка". Только часть из наиболее употребляемых названий закрепились в современной армянской лексике в виде сложного синтетического слова.

Ключевые слова: средневековая медицинская книга, Амирдовлат Амасиаци, среднеармянский язык, фармакологическое слово, термин-словосочетание, название растения, сложное синтетическое слово.

Tadevosyan Hasmik - Use of the phrasal plant names in the Amasiacis' Medical Books. – The article examines the plants names formed by the phrases (200 phrase), which were used in two printed medical works of the 15th century's great Armenian physician Amirdovlat Amasiatsi. These works are the medical book "The Benefits of Medicine" (1466-1469) and medical dictionary "Useless for the ignorant " (1478-1482), where the author gave

a description of almost all medicinal substances known to ancient and medieval medicine (of plant, animal and mineral origin). The study shows, that plant names are mainly two-component, consisting of a definable-definite and an attribute-determined connection. These word combinations express the meaning of the term descriptively, but are important from the point of view of the representation of Armenian equivalents of foreign terms, as well as indication of the development of medical terminology during the period of the Middle Armenian language. About 10% of the studied plant names were not included in the "Dictionary of the Middle Armenian Language". Only part of the most commonly used names were fixed in the modern Armenian lexicon in the form of a synthetic word.

Keywords: Medieval medical book, Amirdovlat Amasiaci, Middle Armenian language, Pharmacological word, Term-phrase, Plant name, Compound word.